

Κατασκευάζοντας την ετεροκανονικότητα: Αναφορική δείξη του φύλου και συνήθειες του σκέπτεσθαι στη διεπίδραση στην ελληνική

Αγγελική Αλβανούδη

ΑΠΘ & James Cook University

ΚΥΚΛΟΣ ΣΕΜΙΝΑΡΙΩΝ ΕΕΠΓ

ΧΕΙΜΩΝΑΣ 2018-ΑΝΟΙΞΗ 2019

Γλώσσα, κοινωνία και εθνογραφία

Τρίτη 26 Μαρτίου 2019

Στόχος της εργασίας:

- Η μελέτη της σχέσης ανάμεσα στην **αναφορική δείξη του φύλου**, την **κοινωνική πράξη** και τη **νόηση** των ομιλητών/τριών στη **διεπίδραση** στην ελληνική.
- Οι **συναγωγές** (inferences) που πυροδοτούνται από τη χρήση γλωσσικών στοιχείων που σημαδεύονται γραμματικά ή/και λεξικά ως προς το θηλυκό ή αρσενικό φύλο.

1. Αναφορική δείξη του φύλου

- **Αναφορικοί δείκτες του φύλου:** γλωσσικά στοιχεία που είναι γραμματικά ή/και λεξικά σημαδεμένα ως προς το αρσενικό ή θηλυκό φύλο, 'δείχνουν' το φύλο του προσώπου αναφοράς άμεσα και αποκλειστικά (Ochs 1992).
- Π.χ. *he/she, Sir/Madam, woman/man, γυναίκα/άντρας, φοιτήτρια/φοιτητής, κ.ά.*

Γραμματικό γένος και λεξικό γένος

1. Αναφορική δείξη του φύλου

Γραμματικό γένος: εγγενής ιδιότητα του ουσιαστικού που ελέγχει τη γραμματική συμφωνία μεταξύ ουσιαστικού, άρθρου, επιθέτου, αντωνυμίας, ρήματος ή αριθμητικού (Aikhenvald 2000, Corbett 1991).

Ελληνική: ΑΡΣ, ΘΗΛ, ΟΥΔ σε ουσιαστικά, επίθετα, παθητικές μετοχές, ορισμένες αντωνυμίες.

Σημασιολογικά αιτιολογημένη κατηγορία στην αναφορά σε πρόσωπο: αντιστοιχία αρσενικού/θηλυκού γραμματικού γένους και αρσενικού/θηλυκού προσώπου αναφοράς (π.χ. *ο μαθητής/η μαθήτρια*) (Pavlidou 2003).

- Γραμματικοποίηση της σημασιακής διάκρισης βιολογικού φύλου (sex).

1. Αναφορική δείξη του φύλου

- Η σημασιακή διάκριση βιολογικού φύλου σημαδεύεται και λεξικά.

Λεξικό γένος: τα ουσιαστικά *mother/father* είναι σημαδεμένα ως προς το θηλυκό και αρσενικό φύλο αντίστοιχα γιατί περιέχουν το σημασιακό χαρακτηριστικό [θηλυκό] και [αρσενικό].

Σε γλώσσες με γραμματικό γένος: αντιστοιχία ανάμεσα στο θηλυκό και αρσενικό γραμματικό γένος του ουσιαστικού και στο λεξικό σημάδεμά του ως θηλυκού ή αρσενικού, π.χ. *μητέρα/πατέρας*.

1. Αναφορική δείξη του φύλου

**ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ και ΓΝΩΣΙΑΚΕΣ όψεις
της αναφορικής δείξης του φύλου**

1. Αναφορική δείξη του φύλου

Αναφορικοί δείκτες του φύλου:

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΟΨΕΙΣ

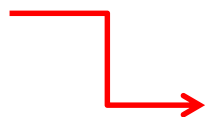
- προσδίδουν φύλο στο πρόσωπο αναφοράς, το τοποθετούν στη διπολική έμφυλη τάξη, το κατηγοριοποιούν ως γυναίκα/άντρα
- εγγράφουν τη βιολογική διαφορά των δύο φύλων στη βάση της κοινωνικής ιεραρχίας μέσω της γενικευτικής χρήσης του αρσενικού και της σημασιακής υποβάθμισης των γυναικών
- κατασκευάζουν έμφυλες ταυτότητες (π.χ. Hall & O'Donovan 1996, Livia 1997, Borba & Ostermann 2007)
- αναπαράγουν τον σεξισμό και **ιδεολογίες του φύλου** (έμφυλη διαφορά/ασυμμετρία, ετεροκανονικότητα) (π.χ. Hellinger & Bussmann 2001–2002–2003, Hellinger & Motschenbacher 2015, McConnell-Ginet 2003).

1. Αναφορική δείξη του φύλου

ΓΝΩΣΙΑΚΕΣ ΟΨΕΙΣ

Αναφορικοί δείκτες του φύλου:

- Καθοδηγούν τα ομιλούντα άτομα στην ερμηνεία του προσώπου αναφοράς ως αρσενικού ή θηλυκού (τάση ερμηνείας του προσώπου ως αρσενικού κατά τη γενικευτική χρήση του αρσενικού) (π.χ. Doleschal & Schmid 2001 για ρωσική, Alvanoudi 2014, Pavlidou & Alvanoudi 2013 για ελληνική, Nissen 2002 για ισπανική, Gygax & Gabriel 2008 για γαλλική, Garnham et al. 2016 για διάφορες γλώσσες)

Συναγωγές + ιδεολογίες του φύλου

Canakis (2018): οι κατηγορίες ως ιστορικοπολιτισμικά προϊόντα (κεντρικά/περιφερειακά μέλη;)

2. Συναγωγές και ιδεολογίες του φύλου

Έμφυλες κατηγορίες μέλους

(gender membership categories, Sacks1972a, 1972b)

- Κατηγορίες μέλους: λεξικά στοιχεία που κατηγοριοποιούν τα μέλη μιας κοινότητας (*woman, young, professor, Greek, white*)
- Είναι πλούσιες σε **συναγωγές**, οργανώνουν και παρέχουν πρόσβαση στην κοινή γνώση που μοιράζονται τα μέλη μιας κοινότητας (Garfinkel 1967) για την κυρίαρχη έμφυλη τάξη (ιδεολογίες).
- Τα μέλη αναμένεται να συνδέονται με συμπεριφορές/δραστηριότητες σχετικές με την κατηγορία (category-bound activities, Sacks 1972b).
- Η έμφυλη κατηγοριοποίηση γίνεται ταυτόχρονα με πρόσθετες κατηγοριοποιήσεις (*νέος/νέα, χριστιανός/χριστιανή*).

2. Συναγωγές και ιδεολογίες του φύλου

Συναγωγές:

- i. Νόημα του ομιλούντος (speaker-based): π.χ. συνομιλιακά υπονοήματα (π.χ. *women are women* +> women have X attributes)

- i. Νόημα του συνομιλούντος (hearer-based, background messages): **προϋποθέσεις** (presuppositions) και **εννοιακή σκευή** (conceptual baggage)

(Eckert & McConnell-Ginet 2013, McConnell-Ginet 2008)

2. Συναγωγές και ιδεολογίες του φύλου

Συναγωγές:

- ① Το γραμματικό και λεξικό γένος ως **ενδείκτες προϋπόθεσης** (Silverstein 1976)

π.χ. *φοιτήτρια*
>> το πρόσωπο αναφοράς είναι γυναίκα

Μέρος των νοημάτων που παράγονται υπόρρητα και αυτόματα και (συνήθως) περνούν απαρατήρητα από τα συμμετέχοντα άτομα στη διεπίδραση (Brown 2007, Enfield 2007)

2. Συναγωγές και ιδεολογίες του φύλου

- ② **Εννοιακή σκευή:** “connotations, encyclopedic knowledge, stereotypes or prototypes, background assumptions, knowledge about social practices in the course of which the word gets used” (McConnell-Ginet 2008: 512) που συνάγονται από το συνομιλούν άτομο αλλά δεν ανήκουν στο σκοπούμενο νόημα του ομιλούντος.

π.χ. ***My husband** has a terrible headache and is running a high fever* (Kitzinger 2005):

- Πρόκειται για άντρα ασθενή, ενήλικο, παντρεμένο με το πρόσωπο που τηλεφωνεί.
- Ο ασθενής και το πρόσωπο που τηλεφωνεί ζούνε μαζί. Το πρόσωπο που τηλεφωνεί γνωρίζει το ιατρικό ιστορικό του ασθενούς, θα αναλάβει τη φροντίδα του, κ.λπ.

2. Συναγωγές και ιδεολογίες του φύλου

- Η εννοιακή σκευή της έμφυλης κατηγορίας μέλους μπορεί να έρθει στην επιφάνεια της διεπίδρασης: “the *evidence* for conceptual baggage attached to an expression lies in hearers’ responses, which show what *they* presuppose, often quite unwittingly, after hearing the conceptual baggage-invoking expression” (Eckert & McConnell-Ginet 2013: 170).

π.χ. A: *I took my cat to the **vet**.*

 B: *What does **he** think is wrong?*

(πρόσβαση της B στην εννοιακή σκευή ‘male vet’)

(Eckert & McConnell-Ginet 2013: 170-171)

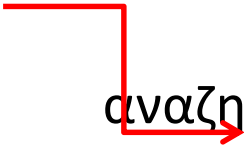
2. Συναγωγές και ιδεολογίες του φύλου

- Μπορούμε να εντοπίσουμε ενδείξεις για την εννοιακή σκευή των έμφυλων κατηγοριών μέλους στη διεπίδραση στην ελληνική;

Ανάλυση Συνομιλίας

3. Μέθοδος και δεδομένα

- i. Η διεπίδραση: ‘the primary context for the externalization of cognitive processes’ (Enfield & Levinson 2006: 21), η δημόσια παρατηρήσιμη συμπεριφορά παρέχει πρόσβαση σε ιδιωτικές γνωσιακές διαδικασίες (Enfield 2013).
- ii. Η επόμενη συνεισφορά δείχνει το πώς ερμήνευσε το ομιλούν άτομο την προηγούμενη συνεισφορά (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974).

 Ενδείξεις για την εννοιακή σκευή μπορούμε να αναζητήσουμε στις επόμενες συνεισφορές στο αλληλουχικό περιβάλλον

Δεδομένα: 22 ώρες & 43 λεπτά ηχογραφημένων καθημερινών συνομιλιών (Corpus Προφορικού Λόγου, ΙΝΣ - <http://corpus-ins.lit.auth.gr/corpus/>).

3. Μέθοδος και δεδομένα

- Οι ομιλητές/τριες χρησιμοποιούν έμφυλες κατηγορίες μέλους (*he/she, husband/wife*) για να δείξουν τον προσανατολισμό τους στο φύλο (π.χ. ετεροκανονικότητα, βλ. Kitzinger 2005, Land & Kitzinger 2005).
- Το φύλο μπορεί να γίνει σημαντικό για τη διεπίδραση μέσω της ακόλουθης σειράς πράξεων (Hopper & LeBaron 1998):
 - ① **περιφερειακή έμφυλη δραστηριότητα** (peripheral gendered activity)
 - ② **έμφυλη επισήμανση** (gendered noticing)
 - ③ **επέκταση της συνάφειας του φύλου** (extending of gender's relevance).

3. Μέθοδος και δεδομένα

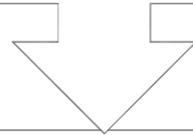
Παράδειγμα

- 1 Jill: I've signed up for one of those informal classes about
2 car maintenance and repair.
- 3 Pip: → That's a good idea. A lot of women can really learn a lot
4 from these classes.
5 ((*short pause*))
- 6 Pip: Well, I guess there's a lot of guys who can learn from
7 'em too.

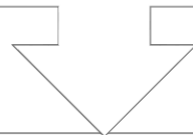
(Hopper & LeBaron 1998)

4. Ανάλυση

Έμφυλες επισημάνσεις

**Εννοιακή σκευή (συναγωγές) έμφυλων κατηγοριών μέλους
στην προηγούμενη συνεισφορά**

Ετεροκανονικότητα:
ετεροφυλόφιλη επιθυμία, κανονιστική αρρενωπότητα/θηλυκότητα

4. Ανάλυση

Απόσπασμα 1

04 Τάνια: [↑Ο Χ]ρήστος τι [κά:νει?]=

11-12 Μελίτα: [Κορίτσια.] θέλουμε πλήρη ενημέρωση.

ποιος είναι ο Χρήστος.=

περιφερειακή έμφυλη δραστηριότητα (προϋποθέτει την ετεροφυλόφιλη επιθυμία)

14 Δημήτρης: >Είναι κι< **αγόρι** ε?

έμφυλη επισήμανση (καθιστά την ετεροφυλόφιλη επιθυμία σημαντική για τη διεπίδραση)

15-17 **επέκταση της συνάφειας του φύλου**

4. Ανάλυση

Απόσπασμα 2

21-22 Χρύσα: Γιατί εμένα **ένας φίλος** μου ήθελε να παντρευτεί, να κάνει τα παιδιά, και να την^ γκάνει μαζί με τα παιδιά.

περιφερειακή έμφυλη δραστηριότητα (προϋποθέτει την κανονιστική αρρενωπότητα)

25 Ελένη: **Άντρας?**

31 Ελένη: Για **άντρα** μιλάμε?

έμφυλη επισήμανση (καθιστά την κανονιστική αρρενωπότητα σημαντική για τη διεπίδραση)

35: (πιθανή) **επέκταση της συνάφειας του φύλου**

5. Συζήτηση

Η ανάλυση δείχνει το εξής σχήμα στη διεπίδραση στην ελληνική:

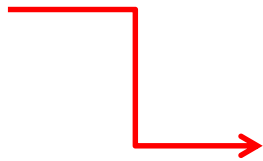
- **Περιφερειακή έμφυλη δραστηριότητα:** οι ομιλητές/τριες χρησιμοποιούν **αναφορικούς δείκτες του φύλου/έμφυλες κατηγορίες μέλους** που πυροδοτούν **συναγωγές** για το φύλο.
- **Έμφυλη επισήμανση:** οι συνομιλητές/τριες χρησιμοποιούν **έμφυλες κατηγορίες μέλους** για να προσανατολιστούν στο φύλο ως σημαντική πτυχή του συμφραστικού πλαισίου και να αποκαλύψουν τις **συναγωγές** που συνδέονται με τη χρήση των έμφυλων κατηγοριών μέλους στη συνεισφορά του προηγούμενου ομιλούντος.
- (Πιθανή) **επέκταση της συνάφειας του φύλου.**

5. Συζήτηση

- Αυτές οι συναγωγές ανήκουν στην **εννοιακή σκευή** των έμφυλων κατηγοριών μέλους.
- **Ενδείξεις** για αυτές τις συναγωγές εντοπίζουμε στις **επόμενες συνεισφορές** που δείχνουν πώς ερμηνεύουν οι συνομιλητές/τριες τις έμφυλες κατηγορίες μέλους.
- **Συναγωγές:** ρευστές, ασαφείς, υπόρρητες για το αντιπροσωπευτικό/κεντρικό μέλος της έμφυλης κατηγορίας
- **Αναφορική δείξη του φύλου + κοινωνική πράξη + νόηση**

5. Συζήτηση

Επιτέλεση του φύλου: το φύλο ως πράξη, ως σύνολο επαναλαμβανόμενων επιτελεστικών πρακτικών που παράγουν την υλικότητα των σωμάτων μέσα από την παράθεση και αναπαραγωγή της νόρμας της κυρίαρχης έμφυλης τάξης (Butler 1990).

Γλώσσα ως σύστημα και χρήση

Συνήθειες σκέψης στη διεπίδραση

Κυρίαρχη έμφυλη τάξη

Βιβλιογραφία (ενδεικτική)

Alvanoudi, A. 2014. *Grammatical gender in interaction: Cultural and cognitive aspects*. Leiden: Brill.

Canakis, C. 2018. Categorization and indexicality in language and sexuality research. In K. Hall & R. Barrett, *The Oxford Handbook of Language and Sexuality*, 1-23. Oxford: Oxford University Press.

DOI: 10.1093/oxfordhb/9780190212926.013.9

Eckert, P. & McConnell-Ginet, S. 2013. *Language and gender*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press.

Enfield, N. J. 2013. *Relationship Thinking: Agency, Enchrony, and Human Sociality*. New York: Oxford University Press.

Hellinger, M. & Bussmann, H. (eds.). 2001-2002-2003. *Gender across languages: The linguistic representation of women and men*. Amsterdam: John Benjamins.

Hellinger, M. & Motschenbacher, H. (eds.) 2015. *Gender across languages*. Amsterdam: John Benjamins.

Hopper, R. & LeBaron, C. 1998. How gender creeps into talk. *Research on Language and Social Interaction* 31 (1): 59–74.

Βιβλιογραφία (ενδεικτική)

Kitzinger, C. 2005. Speaking as a heterosexual: (How) does sexuality matter for talk-in-interaction? *Research on Language and Social Interaction* 38(3): 221-265.

McConnell-Ginet, S. 2008. Words in the world: How and why meanings can matter. *Language* 84(3): 497-527.

Ochs, E. 1992. Indexing gender. In C. Goodwin & A. Duranti (eds), *Rethinking context: Language as an interactive phenomenon*, 335-358. Cambridge: Cambridge University Press.

Sacks, Harvey. 1972. An initial investigation of the usability of conversational data for doing sociology. In D. Sudnow (ed.), *Studies in Social Interaction*, 31-74. New York: Free Press.